

Biblioteka
JANUS

TIM *press*

Biblioteka

JANUS

RÉGIS DEBRAY

Civilizacija

Kako smo postali Amerikanci

Naslov izvornika

CIVILISATION

Comment nous sommes devenus américains

© Éditions Gallimard, 2017.

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-63-6

Régis Debray

Civilizacija

Kako smo postali Amerikanci

S francuskoga preveo i pogovor napisao

Rade Kalanj

Zagreb, 2019.

Sadržaj

PRETHODNA NAPOMENA	9
I. ŠTO ZNAČI „CIVILIZACIJA“?	11
II. KAD JE EUROPA PRESTALA STVARATI CIVILIZACIJU?	27
III. KAD JE FRANCUSKA POSTALA KULTUROM?	43
<i>Homo oeconomicus</i>	45
<i>Zbunjenost Hibernatusa</i>	52
<i>Mala kronologija</i>	71
IV. ŠTO JE NOVA CIVILIZACIJA?	83
<i>Prostor prije svega</i>	87
<i>Slika prije svega</i>	101
<i>Sreća prije svega</i>	113
V. ZAŠTO UVIJEK ZATVARATI OČI ?	123
<i>Na zvjezdicama i prugama</i>	124
<i>Na plodnom polumjesecu</i>	134
<i>Na plavoj tkanini s dvanaest pozlaćenih zvijezda</i>	142

VI. ŠTO JE DAKLE NOVO U NOVOM RIMU ?	155
<i>Imperij</i>	155
<i>Moć</i>	169
<i>Biljezi</i>	179
<i>Herod i zeloti</i>	185
VII. ZAŠTO SU „DEKADENCIJE“ LJUPKE I NEOPHODNE ?	189
 ZAHVALE	 199
 POGOVOR (Rade Kalanj)	 201

U pitanju je sudbina ljudske vrste. Jer kao što bi hitlerizacija Europe nesumnjivo pripremila hitlerizaciju zemaljske kugle, koju bi proveli bilo Nijemci ili njihovi japanski imitatori – tako bi amerikanizacija Europe nesumnjivo pripremila amerikanizaciju zemaljske kugle. Drugo je zlo manje od prvoga, ali ono dolazi neposredno poslije njega. U oba slučaja, cjelokupno bi čovječanstvo izgubilo svoju prošlost.

Simone Weil, *Écrits historiques et politiques*, 1943.

Pitam se neće li sve ovo – Europa – završiti u ludilu ili općoj mlitavosti. „Na četvrti znak točnog vremena – bit će upravo... *kraj svijeta*.“

Paul Valéry, *Cahiers*, 1939.

PRETHODNA NAPOMENA

Dvije bi stvari u ovom djelu mogle začuditi, odnosno šokirati čitatelja.

1) Upotreba riječi Amerika u jednini i bez pridjeva. U izrazu *God bless America* ili *Make America great again* dio se uzima za cjelinu. Izraz Latinska Amerika ispravniji je jer govori o Amerikama, *Las Americas*. „Amerika“ je krsno ime što ga je 1507. godine, u Saint-Dié-des-Vosgesu, na temelju putnog izvještaja Talijana Ameriga Vespuccija, njemački kartograf Martin Waldseemüller nadjenao samo polovici južne hemisfere, Zapadnoj Indiji. Osim što simboličko prisvajanje kontinenta od strane anglosaksonske, anglofone i protestantske Amerike, koje zanemaruje Ameriku romanskog jezika i katoličke tradicije, izražava određeni odnos snaga, riječ ovdje manje označava jednu državu i jedan teritorij, a više određeni oblik civilizacije.

2) Obilje anglizama. Budući da je engleski službeni jezik te civilizacije i vrlo značajna poluga moći, učinilo nam se da je razloge te planetarne prepotencije teško analizirati, a da se u obzir ne uzmu njezina ne najbezazlenija, nego nepobitno najsuvremenija obilježja.

I.

ŠTO ZNAČI „CIVILIZACIJA“?

Riječ koja se pjeva i pjevuši na svakojakim pozornicama. Čarobna lampa koja ne bi svijetlila bez laka koji joj daje boju. Toliko razloga da se upozori na opasnost. Zašto se njome bavimo? Jer je to hitno i jer ta svojevrsna magluština nejasnih obrisa prekriva jednu iznimno nametljivu i konkretnu zbilju.

Paul Valéry nije želio gubiti odviše vremena u definiranju tih mutnih entiteta koje je smatrao maglovitima. Složimo se s njim da je izdaleka lakše identificirati divljaka nego civilizirana čovjeka. Prvi ima crvenu kožu, pero preko nosa, kolute na ušima, dok drugi bolje umije prikriti svoju igru. Ozbiljnije definirati značilo bi, htjeli mi to ili ne, sugerirati nešto *konačno* u vremenu (zaustavljamo brojače vremena) i *ograničeno* u prostoru (ovdje i ne dalje). No metabolizam je svojstvo žive civilizacije: ona se preobražava time što od drugih upija i druge potiče. Tko je naturalizira, taj je preparira, dok se ona hrani posudbama

i razmjenama. Postoje prozori i ventilatori, misionari i trgovci. Slijedeći put svile, Marko Polo je malo daha Italije udahnuo Mongolskom Carstvu, a Pisi *intra muros* malo daha Azije. Meksički nadničar prelazi preko zida i uči engleski, a *West Coast* se prilagođava španjolskom. Ona diše, miješa se. Izolati su apstrakcije, a izolatori, u stvarnosti, ne čine sebi uslugu (vi niste naši, odlazite, ostavite me da uvenem u svom kutku).

Ipak, koliko god se mi gnušali odviše strogo razgraničavanja civilizacija, one to čine za nas međusobno se isključujući, prikriveno ili ne. Situacija se zakuhava, no to nije sve. Od trenja, pogoršanog migracijskim tokovima, civilizacije dobivaju osip. Tu i tamo pred izbjeglice su postavljene ne samo granice, već beton, odnosno bodljikava žica. Starosjedilac ne želi nomada; ni WASP-ovac (bijeli anglosaksonski protestant, op. ur.) *Chicana*, ni Turčin Armenca ili Grka itd. Daleko je od globalizacije ono „Zagrlimo se, Folleville!“ Da, sve se nomadizira, sve se križa, sve je raspršeno, ali ne ide sve svugdje. Dokaz je pudinga to što ga se jede, a dokaz je civilizacija to da one ne probavljaju bilo što. One, napominje Braudel, imaju nevidljive carine i filtriranje bez filtra. Propis o izopćenju ili uredba o deportaciji nipošto nisu nužni jer je alergija spontana. Italija i Pirenejski poluotok nisu dopustili prodor protestantske Reformacije. Šijitski Iran spriječio je sunitske, arapske ili osmanske invazije. Anglosaksonski je svijet odbacio marksističko cjepivo, uz izuzetak određenih akademskih krugova. Današnja Indija, dva stoljeća poslije engleske okupacije, broji tek 2 % kršćana. Izuzevši Keralu, sa Siro-malabarskom katoličkom crkvom, hinduizam se održao i Evanđelje nije rastočilo vedske temelje. Engleski

nije porazio hindi jezik i Indija će ostati posebna dokle god je pluralna, sa svoja dvadeset tri službena jezika i pet stotina dijalekata. Iako je *American way of life* prekrrio tijelo *Mother Indie* tepihom trgovačkih centara, *pubova* i *clipova*, obilaznica i *fast-foodova*, bit će teško uništiti ono što tvori dušu tog lukobrana čovječanstva: začudnost spram kozmosa, smijanje šali života za koju je smrt svakog pojedinca zarez, a ne točka. Usprkos *global marketu* i konzumerizmu, Indija ima određene izgleda ostati civilizacijom, a ne jednom od folklornih kultura.

Riječ *konkretno* dolazi od latinskog *concretus*, čvrst, konzistentan, gust, od glagola *concrecere*, polagano se učvrstiti spajajući različite elemente, primjerice žbuku i kamen. Konkretno je zamršeno; a zamršeno je obeshrabrujuće. Hibrid stvoren od mješavine epoha nije dobro predstavljen i mješavina podrijetla vrijeđa slavne tutore koji si vole pridavati jasne odrednice i čiste izvore, a sami su već ušća mnogih pritoka. Vojnik Krista Kralja mršti se kad mu se kaže da je kršćanstvo istočna religija tamnoptutih ljudi i da ga je islam, njegov protivnik, preko Španjolske ponukao da otkrije aristotelovske zakone kojima se on razmeće, a koje su Muslimani preuzeli od sirijskih prevoditelja, inače kršćana, iz Bagdada. *Ex oriente lux*. O samom židovskom narodu, kojemu toliko dugujemo, ali koji pak mnogo duguje Mezopotamiji, iz koje nam dolazi pismo i Stvoritelj, može se reći da je rođen u Egiptu, uposebio se u Babilonu i svoju povijest zabilježio u Aleksandriji. Linija sjećanja pravocrtna je. A iz kakve zbrke proizlazi Djed Mraz, sa svojom vrećom i bijelom bradom, čiji je lik zbog poganstva biskup spalio na trijemu katedrale u Dijonu, 24. prosinca 1951., uz odobravanje prisutnih. *Santa Claus* nam

je, ukrašen svim mogućim čarima, stigao iz Amerike, no on je tu ustvari stigao odavno, iz Skandinavije i rimskih Saturnalija i, još dalje, iz kulta pretpovijesnih biljki (dru-idske imele). Koliko pritoka za jedno malo božićno drvce!

I koliko mješavina, koliko vrludanja za ponosnu i čistu „kršćansku civilizaciju“! Od početka, tri sedimentacije. Ponajprije, judejski ritual, biblijski proglas koji je prakticirao Jošua, zvani Isus, to jest čitanje jednog ulomka iz Svetog pisma tumačenog u svjetlu sadašnjosti, u propovijedi, na blagdan Šabat, u sinagogi; potom, filozofski pokret – u II. stoljeću – koji taj judejski sukob integrira u helenističku sferu, u grčki jezik i grčke kategorije; pripajajući tu teologiju rimskom jeziku i pravu, ona se – treći put, u III. stoljeću – mogla postaviti kao sljednica „rimске civilizacije“. To nadrastanje, uspješni amalgam, ne sprečava nepriznavanje duga, lažan rodni list, pripajanje vjerovnika i izbjeljivanje obojenosti, koji su sastavni dio vlastitog rada na sebi. Kad svoju povijest ne bi preobražavala u legendu s lijepim obmanama i izmišljenim, nevjerojatnim i neobičnim junacima utemeljiteljima – japanskom božicom Amaterasu, Enejom ili Vercingetorixom – civilizacija ne bi predstavljala žarište pripadnosti, nego akademiju znanosti.

Iz čega proizlazi neodređenost pojave koja potiče na oprez? Iz toga što te nejasnoće nisu vidljive golim okom. To su mreže s tankim nitima, poput kolektivnog nesvjesnog koje je zajedničko upravo zato što je nesvjesno; dispozicija bez dispozitiva, kao što bi bio vojni savez ili politička konfederacija; neprimjetno obuhvaćanje obuhvaćenog, *etos* bez etike, drugarstvo bez druženja. Opstojnost upornija nego što se misli kad je izvanjski napadne neko strano tijelo (primjerice, arapsko-islamska

III.

KAD JE FRANCUSKA POSTALA KULTUROM?

Ako se dominantna civilizacija može usporediti s flektivnim jezikom, podređena se kultura može usporediti s neflektivnim jezikom. Francuski više ne obitava u Francuskoj jer Homo oeconomicus, koji prebiva u engleskom, vlada u Francuskoj, od sada pravocrtno i ubrzano, od kapitala do Kapitola. To u isti mah mijenja oblik gradova i duh smrtnika.

Čovjek nije stekao ni ljubav ni civilizaciju. Tako je, primjerice, s malim azijskim kraljevstvima koja su najprije hinduizirana, a onda islamizirana, kao Indonezija i Kašmir, ili pak budizirana, kao Nepal. Ona su svoju kulturu, potajno ili skrivajući se, morala ponovno uklopiti u širi ekosustav koji joj naposljetku pomaže da spasi imovinu i ugled. Stoga kultura funkcionira u odsječenom poprištu, odlučna pregovarati s novim tutorima. Često se, zapravo, događa da se jedna stara civilizacija, zahvaćena *mainstreamom* nove i bolje ponude, mora povući u svoj „nacionalni identitet“, svojevrsni perimetar sigurnosti. Ona narcisoidno zagovara

svoje male razlike, stilizira svoje toteme, teatralizira svoj naglasak. Čini se da sadašnja Francuska usvaja tu logiku preživljavanja. Asterix pokazuje svoje mišiću u zemlji zabrinutoj za svoj pravopis jer on se gubi, tako da sin činovnika 2015. pravi pet puta više grešaka nego sin radnika 1930. „Da me ti već nisi napustila, draga moja dušo, ja te ne bih slijedio na svojim tribinama i svojim zakonima. Da tvoji glasnogovornici nemaju rječnik od dvjesto riječi, da moj predsjednik u jednostavan izriječak ‘raditi tako da’ ne strpava cijele dvije rečenice, vjeruješ li da bi 2. članak Ustava propisivao da je ‘jezik Republike francuski’? Ti ne bi izmamio ni moje uzdahe ni moja upozorenja.“

Zapravo, budući da se Montréal pretvorio u sjeverno-američki grad poput ostalih, Québec je, naprotiv, „ekshumirao ljljan“, izglasao zakon 101 prema kojem je znanje francuskog obvezno za imigrante, promicao svoj „dijalekt“, svoje pjevače, svoje pjesnike. Povodeći se za načinom života i potrošnje svog velikog sjevernog susjeda, Meksiko, s druge strane, prenaglašava astečke značajke kako ne bi postao pod-Amerika, pomoću Frida Kahlo, velikog broja muzeja, *tacos* i *charangosa*. A u kraljevstvu Francuske, regija Puy du Pou prekrivena je hotelskim plakatima. Naša imaginarna zajednica, trajna fikcija spram dosadne zbilje, ističe svoje dragulje, Versailles, ulicu Lepic Amélie Poulain i trg Tertre, restaurira svoje dvorce, svoj Marais i svoju baštinu, uz seriju *Ljubav je na selu*, Roquefort i *Le petit Nicholasa*. Umijeće življenja, moda, dobar ukus, selo. Bordeaux i Burgundija. Sutra će se, s uglazbljenim tekstovima, na lokalne radiopostaje vratiti Brassens. A nesavršenost subjektivnosti razgalit će se u znanstvenim društvima Périgorda. *French touch* ima budućnost.

Homo oeconomicus

Njegov trijumf obilježava i sažima novu eru. On je prihvaćen, očit i, moglo bi se reći, utemeljen u američkoj Republici; deriviran i drugorazredan u francuskoj Republici, koja je učinila najbolje što je mogla da se uzvisi. Kraljevstvo retorike polagano se povezalo s kraljevstvom statistike. U početku bijaše Riječ. U početku bit će Broj.

Prebrajanje je vječno – grla stoke, vrste vina i vojne postrojbe. Računovodstvo nam je došlo sa stočarstvom i ratom: ono potječe iz neolitika. Numerička revolucija, koja binarno kodificira bilo koju datost, očito se umnogome sastoji u tom kvalitativnom i kvantitativnom skoku. No to da su *data* i *big data* – na francuskom *mégadonnées* – ključevi „posljednjih tajni“ zaslužuje određeno propitivanje. To nije državni, nego protudržavni udar. *Homo oeconomicus* svrgnuo je *Homo politicusa*, koji je tri stoljeća natkrivao naše legende kao i obične ljude te, u stoljeću prosvjetiteljstva, *Homo religiosusa* svrgnuo s prijestolja. Kršćanstvo je religiju preobrazilo u politiku; Francuska revolucija politiku u religiju; računovodstvena je era u isti mah ekonomiju učinila svojom politikom i svojom religijom. Sinteza zaslužuje uvažavanje.

To se naziva pogrešnim vezivanjem riječi: baš u trenutku kada se slavi „kraj ideologija“ uočavamo trijumf najinkluzivnije od svih ideologija, ekonomizma. Veći dio srednjovjekovnog života izmicao je utjecaju svećenstva i božjih zapovijedi; koji dio našeg života može izmaknuti brojci? Naše su izborne kampanje bitke „brojčanika“, ali i osjećajnost od sada ima tromjesečni indikator. Prema institutu za ispitivanje javnog mnijenja *Think*, indeks sreće